

**РОЛЬ СУЧАСНОЇ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ****THE ROLE OF A FORENSIC-BALLISTICS EXAMINATION
WHEN INQUIRING INTO CRIMINAL PROCEEDINGS****Мельник С.В., завідувач сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень***Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України***Грецьких О.В., старший судовий експерт
сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень***Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України*

Метою статті є визначення ролі судово-балістичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї та боеприпасів. Актуальність теми статті полягає в тому, що даний вид експертизи є запорукою розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із вогнепальною зброєю. У процесі кримінального провадження, розкриття і розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, першорядне значення має висновок експерта, пов'язаного із криміналістичним дослідженням зброї, а також боеприпасів, стріляних куль, гільз із метою встановлення суттєвих обставин, які утворюють подію злочину.

Доведено, що під час проведення судово-балістичної експертизи експерти зазвичай встановлюють вид, модель вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу; конкретний екземпляр зброї за стріляними кулями та гільзами; придатність до стрільби зброї та боеприпасів; однорідність патронів, куль, гільз, шроту, картечі; обставини, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї (рикошет кулі, відповідність калібрів зброї і патронів, використаних під час стрільби, кількість зроблених пострілів, місцезнаходження особи під час стрільби, напрям і дистанція пострілу тощо).

Висновки експерта мають бути засновані на дослідженні, проведеному із застосуванням спеціальних методик, приладів і обладнання, також можлива необхідність їх оцінки слідчим і судом у повному обсязі.

Наголошено на важливій ролі судово-балістичної експертизи під час розслідування кримінальних проваджень, яка полягає в тому, що висновок експерта може бути засобом: пошуку прямих і непрямих доказів і перевірки їхньої достовірності; перевірки показань підозрюваного, його визнання, а також показань потерпілого, свідків та інших даних, що належать до предмета доказування; відтворення повної картини злочину, що розслідується, оскільки один прямий доказ, що є підставою для висновків про обставини, які утворюють подію злочину, не завжди відображає фактичну картину діяння. Відповідно роль сучасної судово-балістичної експертизи під час розслідування кримінальних проваджень полягає в тому, що вона формує доказову базу на етапі досудового розслідування та надає змогу суду ухвалити законне й обґрунтоване рішення.

Ключові слова: судово-балістична експертиза, кримінальне провадження, зброя, докази, факти, розслідування.

The purpose of this article is to determine the role of forensic ballistic examination in criminal proceedings involving the use of firearms and ammunition. The relevance of the topic of the article is that this type of examination is a guarantee of detection and cessation of crimes related to firearms. In the process of criminal proceedings, detection and investigation of crimes committed with firearms, priority is given to the opinion of an expert related to forensic weapons, as well as ammunition, bullets, shell casings in order to establish the essential circumstances that constitute the crime.

It is proved that during the forensic ballistic examination, experts usually establish the type, model of firearms behind the bullets, shell casings, traces of the shot; a specific copy of the weapon behind the bullets and shell casings; suitability for firing weapons and ammunition; homogeneity of cartridges, bullets, shell casings, meal, cartridges; circumstances related to the use of firearms (bullet ricochet, correspondence of caliber of weapons and ammunition used during firing, number of shots fired, location of the person during firing, direction and distance of the shot, etc.)

The expert's conclusions should be based on a study conducted using special techniques, devices and equipment, does not exclude the possibility and necessity of their assessment by the investigator and the court in full.

Emphasis is placed on the important role of forensic ballistic examination in the investigation of criminal proceedings, which is that the expert's opinion can be a means of: finding direct and indirect evidence and verifying their authenticity; verification of the testimony of the suspect, his confession, as well as the testimony of the victim, witnesses and other data related to the subject of evidence; reproducing the full picture of the crime under investigation, because one direct piece of evidence, which is the basis for conclusions about the circumstances that constitute the event of the crime, does not always reflect the actual picture of the act. Accordingly, the role of modern forensic ballistic examination in the investigation of criminal proceedings is that it forms the evidence base at the stage of pre-trial investigation and allows the court to make a lawful and reasonable decision.

Key words: forensic ballistic examination, criminal proceedings, weapons, evidence, facts, investigation.

Постановка проблеми. Актуальність теми статті полягає в тому, що розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із вогнепальною зброєю, не можуть здійснюватись ефективно тоді, коли для того, щоб відновити картину злочину, необхідні спеціальні знання в області балістичних досліджень. Крім того, за даними Офісу Генерального прокурора, за 2018–2020 рр. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості про значну кількість кримінальних правопорушень (1 100 – у 2018 р., 935 – у 2019 р., 752 – у 2020 р.), які вчинені з використанням зброї та боеприпасів, з них велика частина (508 – у 2018 р., 388 – у 2019 р., 395 – у 2020 р.) – з використанням вогнепальної зброї [4].

Уже ці дані доводять, що роль сучасної судово-балістичної експертизи в розслідуванні кримінальних проваджень важко переоцінити.

До питань проведення судово-балістичної експертизи під час розслідування кримінальних проваджень в останні роки зверталися С.Ф. Влад, О.В. Грищенко, Р.В. Мельник, М.А. Скоробагатко, Ю.В. Вересенко, С.О. Торопов та інші.

Незважаючи на те, що цими вченими створено належну теоретико-практичну базу проведення судово-балістичних експертиз, важливість подальших досліджень у цьому напрямі очевидна, оскільки кримінальні правопорушення, учинені з використанням вогнепальної зброї, вирізняються підвищеною суспільною небезпечністю, адже посягають

на життя і здоров'я людини, її власність та безпеку. Варто констатувати загрозливу кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, до того ж сучасні злочинці застосовують перероблену або саморобну вогнепальну зброю, а також її нові зразки, зброю, яка потрапляє в регіони України із зони ООС.

Отже, метою статті є визначення ролі судово-балістичної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї та боеприпасів.

Виклад основного матеріалу. У процесі кримінального провадження, розкриття і розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї, першорядне значення надається висновку експерта, пов'язаного із криміналістичним дослідженням зброї, а також боеприпасів, стріляних куль, гільз із метою встановлення суттєвих обставин, які утворюють подію злочину.

Як зазначає С.Ф. Влад, використання як знаряддя злочину вогнепальної зброї і швидкоплинність подій з її застосуванням, навіть за наявності очевидців, не дають можливості повністю відновити істинну картину події без допомоги експерта. Тому у процесі досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із вогнепальною зброєю, обов'язково призначається судово-балістична експертиза, а іноді, за наявності трупа, – судово-медична експертиза, результати яких є процесуальними джерелами доказів (ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) [2].

Під час проведення судово-балістичної експертизи експерти зазвичай встановлюють вид, модель вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу; конкретний екземпляр зброї за стріляними кулями та гільзами; придатність до стрільби зброї та боеприпасів; однорідність патронів, куль, гільз, шроту, картечі; обставини, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї (рикошет кулі, відповідність калібрів зброї і патронів, використаних під час стрільби, кількість зроблених пострілів, місцезнаходження особи під час стрільби, напрямок і дистанція пострілу тощо). Водночас актуальним питанням, що постає перед експертом, є: встановлення належності стріляючих пристроїв і патронів до вогнепальної зброї і боеприпасів; встановлення способу виготовлення вогнепальних пристроїв [9].

Отже, саме судово-балістична експертиза, а також висновок експерта, формують, разом з іншими фактами, доказову базу кримінального провадження. Водночас часто саме висновки судово-балістичної експертизи є підставою для ухвалення законного й обгрунтованого судового рішення.

У цьому контексті звернемо увагу на те, що, як зазначає О.С. Старенький, предмет доказування виражає мету доказування у кримінальному провадженні і становить сукупність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України) [10].

На думку В.С. Бондар і М.В. Кривonos, доказування у кримінальних провадженнях про злочини, учинені з використанням вогнепальної зброї, являє собою вид доказування про сукупність злочинів, основне «ядро» яких можуть становити факти, однорідні за кримінально-правовими ознаками та тотожні за елементами кримінального процесуального предмета доказування, за криміналістичними засобами та прийомами виявлення їхніх джерел злочини. Водночас до єдиного предмета доказування можуть входити не тільки, наприклад, незаконний збут вогнепальної зброї та боеприпасів, учинені підозрюваним або групою підозрюваних, але й інші, скоєні ними злочини [1].

Із цієї тези випливає, що роль фактів доказового характеру неоднакова, оскільки спостерігаються різні обставини вчинення правопорушення, а також через особливості виникнення слідів злочину. Ці відмінності дозволяють ділити докази на прямі і непрямі, первинні та похідні. Первинні докази – це докази, які виникли безпосередньо в результаті розслідуваної події, наприклад залишки крові,

сліди пальців тощо. Похідні докази – це докази, які являють собою результати «вторинного відображення» слідів злочину, що походять від первинних доказових джерел інформації: зліпок залишеного сліду взуття, копія сліду знаряддя злочину, що виготовлена за допомогою спеціальної пасти, дактилоплівка, ксерокопія документів тощо [6].

У свою чергу, прямий доказ відразу дає можливість констатувати той або інший факт. Наприклад, висновок експертизи про те, що куля, витягнута з тіла потерпілого, була стріляна із представленого на дослідження пістолета, прямо вказує на пістолет як на знаряддя злочину. Але цей факт не є прямим доказом причетності особи, що володіла пістолетом, до вчиненого злочину, оскільки зброя могла бути придбана нею за обставин, не пов'язаних із злочинном.

Інший приклад: гільза, яка виявлена на місці злочину за відсутності кулі, що заподіяла смерть, не може прямо вказувати на використання зброї під час скоєння вбивства, оскільки може виявитися на місці події випадково або бути навмисно підкинutoю злочинцем. Тому необхідний пошук додаткових фактів, які підтвердять або спростують висунуту версію. Отже, непрямі докази не дають змоги відразу однозначно оцінити той або інший факт. Причини й умови сумнівів можуть бути пояснені по-різному: власник пістолета міг бути учасником злочину, а міг і не бути, оскільки викинутий злочинцем після вчинення злочину пістолет він міг підібрати.

Частково прояснити цю ситуацію може судово-балістична експертиза, під час якої вирішується питання про визначення конкретного екземпляра зброї, з якої були стріляні снаряди (кулі, шроті, картечі) і гільзи; встановлення наявності або відсутності зв'язку між боеприпасами і матеріалами, виявленими на місці події, та боеприпасами й матеріалами, виявленими в конкретній особі.

Відповідь на це питання дозволяє встановити зв'язок зброї з розслідуваною подією злочину. За цих же умов зв'язок особи, що володіла зброєю, з учиненням злочинном залишається ймовірним, тоді як висновок експерта, який зробив ідентифікацію зброї, є доказом не передбачуваного, а справжнього існування цього зв'язку. І це свідчить про необхідність пошуку фактів, що пов'язують зброю із суб'єктом злочину.

Із цього випливає, що висновок експерта, який ідентифікував зброю за стріляною кулею, є доказом, який, з одного боку, прямо вказує на те, що зброя є знаряддям злочину, тобто обставиною, що належить до предмета доказування (ст. 91 КПК України [5]), а із другого – опосередковано вказує на причетність особи, що володіла цією зброєю, до розслідуваного злочину.

Висновок ідентифікаційної експертизи за стріляними гільзами також може вказувати на зброю як на знаряддя злочину, отже, бути доказом, хоча зв'язок зброї з подією злочину необхідно підтверджувати ще іншими фактами.

Під час заключного оцінювання всіх обставин кримінального провадження на етапі досудового розслідування й ухвалення судових рішень відображені у висновках експерта фактичні дані, також як факти, встановлені з інших джерел, мають однакове доказове значення. Це випливає зі ст. 94 ч. 1 КПК України, де визначається, що кожний доказ підлягає оцінці з погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення [5].

Сенс цього положення в тому, що висновок експерта як вид доказу не зумовлює його більшої достовірності порівняно з будь-яким іншим видом – показаннями свідка, підозрюваного, потерпілого тощо.

Те, що висновки експерта засновані на дослідженні, проведеному із застосуванням спеціальних методик, приладів і обладнання, не виключає можливості і необхідності їх оцінки слідчим і судом у повному обсязі, щоб встановити, чи первинним є висновок експерта, чи є обгрунтованими і достовірними встановлені експертом факти.

Водночас важливо те, що коли під час експертизи з'ясовано, що зброя непридатна до стрільби, експерт не має обмежуватися висновками про стан вогнепальної зброї на момент, коли вона надійшла на експертизу. Для повноти дослідження експерт зобов'язаний з'ясувати можливість приведення зброї у стан, придатний до стрільби, і зробити всі необхідні для цього дії. Цей момент важливо враховувати під час проведення експертизи [1]. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) прямо зазначає, що в разі, якщо експериментальна стрільба неможлива через дефект конструкції об'єкта, який можна відносно легко усунути, експерт повинен усунути цей дефект і провести експериментальну стрільбу. Усунення дефекту дозволяє надалі вирішити питання про належність об'єкта до вогнепальної зброї, але не впливає на характеристику його стану до моменту проведення дослідження [12].

На практиці безпосередньо розслідування злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, зокрема і вбивств, починається з вивчення об'єктивної сторони злочину – його наслідків (смерть людини внаслідок вогнепальних ушкоджень або реальна можливість її настання).

До типових ситуаційних завдань судово-балістичної експертизи на місці події належать визначення: місця пострілу; дальність та напрямок пострілу; кількість та послідовність пострілів; рикошет та кут його зіткнення з перешкодою; взаємного розташування особи, яка виконувала постріл, та потерпілого в момент пострілу. Отже, проведення судово-балістичної експертизи на місці події зумовлене тим, що вказані завдання не можуть бути вирішені в лабораторних умовах [11].

На основі фактів, встановлених під час огляду місця події, трупа або огляду потерпілого, а також у процесі вивчення виявлених речових доказів, створюється можливість зробити вже обґрунтований висновок про те, що наслідки подій, що відбулися, пов'язані з дією вогнепальної зброї. Навіть цілком очевидний висновок, який випливає з результатів огляду місця події, повинен бути обґрунтований відповідними доказами, передбаченими законом.

Тому слідчий на підставі ст. 242 КПК України признає спочатку судово-медичну експертизу, а потім судово-балістичну [5]. Така послідовність повинна дотримуватися і в тих випадках, коли потерпілий отримав сліпі вогнепальні пошкодження, оскільки тільки після вилучення куль із тіла потерпілого може бути призначена судово-балістична експертиза. Іноді судово-балістична експертиза може бути призначена водночас із судово-медичною. Судово-медична експертиза вирішує питання, пов'язані з характером пошкоджень і причиною смерті, судово-балістична – про вид патронів, частинами яких були кулі або гільзи, про вид і моделі вогнепальної зброї, з якої вони були стріляні, дистанції, напрямки пострілу тощо.

Проведення зазначених експертиз варто віднести до вкрай важливих і необхідних процесуальних дій. Висновки експерта важливі, оскільки ця інформація вказує на спосіб вчинення злочину, тобто на обставину, що підлягає доведенню. Крім цього, у висновку судово-балістичної експертизи містяться відомості про вид, модель, конструкцію зброї і патронів, що використувалися для вчинення злочину.

Висновки експерта, які містять фактичні відомості про боєприпаси, вид і моделі зброї, які застосовувалися для вчинення злочину, можуть служити логічною основою для побудови версій про джерело отримання боєприпасів і зброї, а також про коло осіб, що їх мають. Побудова версій у цих напрямках надає слідству цілеспрямований характер і створює основу для планування розслідування. У процесі розслідування зброєю, з використанням якої було скоєно злочин, може бути виявлено й ідентифіковано.

Визначення конкретного екземпляра зброї важливо не тільки тому, що це уточнює обставини об'єктивної сторони злочину, а й тому, що вирішення цього питання має одну

з основних цілей розслідування – встановлення особи, яка вчинила злочин, хоча висновки ідентифікаційної експертизи, що визначають конкретний екземпляр зброї за кулями або гільзами, прямо не вказують на цю особу. Під час розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї, встановлення винуватих здійснюється за допомогою доказів (зазвичай це показання свідків), які прямо викривають певну особу у скоєнні злочину, і непрямих доказів, одним із яких є факт виявлення зброї тієї ж моделі, яка застосовувалась на місці події.

Водночас установлення винуватих за допомогою прямих доказів має безперечну перевагу перед їх установленням за допомогою непрямих. У першому разі показання свідків встановлюють прямиї, нічим не зумовлені зв'язок між дією конкретної особи і наступними злочинними наслідками, у другому – спочатку необхідно встановити, чи стала виявлена зброя знаряддям злочину, і тільки потім з'ясувати причетність особи, у якої вона була вилучена, до вчиненого злочину.

В обох випадках для вирішення питання про те, чи не була куля, витягнута з тіла потерпілого, або виявлена на місці події гільза стріляна зі зброї, вилученої в підозрюваного, призначається ідентифікаційна судово-балістична експертиза. Негативний або позитивний висновок експерта має на увазі відсутність або наявність тотожності і для розглянутих ситуацій має різне значення. Так, якщо об'єкт злочину встановлений прямими показаннями свідків, то висновок експерта про наявність тотожності між зброєю і кулями (гільзами) підсилює їхнє значення.

Відсутність тотожності може викликати необхідність перевірки показань свідків, у результаті якої може бути ухвалено рішення про призначення додаткової експертизи в разі, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи; або повторної експертизи, тобто експертизи, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й під час проведення первинної (попередня) експертизи (експертиз) [8].

У додаткових експертизах джерелами фактів, що пов'язують знаряддя злочину із суб'єктом, можуть бути свідки злочину, висновки дактилоскопічної експертизи або експертизи біологічних об'єктів: ДНК, запахових слідів людини тощо, які встановили факт перебування певної особи на місці події.

Отже, судово-балістичний висновок експерта про тотожність підводить слідство до пошуків і встановлення фактів, які прямо або побічно пов'язували б виявлену зброю із суб'єктом злочину. Встановити ці факти – значить заповнити відсутню доказову ланку між наслідками злочинних дій, з одного боку, і суб'єктом злочину – із другого.

З висновку про відсутність тотожності випливає, що зброя не є знаряддям злочину, а отже, не перебуває у зв'язку з розслідуваною подією. Для вирішення питання про подальше використання висновку експерта про наявність чи відсутність тотожності слідчий, суддя повинні оцінити його як доказ. Без цієї дії неможливо визначити напрям подальшого розслідування. Оцінка висновку експерта – багатоплановий процес: висновок має бути оцінений у процесуальному відношенні з позицій достовірності та доказової сили.

Оцінити висновок у процесуальному відношенні – значить перевірити, чи дотримані під час проведення експертизи процесуальні умови, встановлені законом, як самим експертом, так і слідчим, особою, яка провадить дізнання, який призначив експертизу. Порушення цих умов поставити під сумнів правильність експертних висновків.

Висновки. Отже, за допомогою висновку експерта, що містить дані про наявність або відсутність тотожності, визначається належність виявленої зброї до події злочину.

На основі цього робиться висновок про існування або відсутність фактів, що пов'язують зброю із суб'єктом злочину й іншими обставинами події злочину. Тому у процесі досудового розслідування висновок експерта може бути засобом:

- 1) пошуку прямих і непрямих доказів і перевірки їхньої достовірності;
- 2) перевірки показань підозрюваного, його визнання, а також показань потерпілого, свідків та інших даних, що належать до предмета доказування;

3) відтворення повної картини злочину, що розслідується, оскільки єдиний прямий доказ, будучи підставою для висновків про обставини події злочину, не завжди відображає фактичну картину діяння.

Відповідно роль сучасної судово-балістичної експертизи під час розслідування кримінальних проваджень полягає в тому, що вона формує доказову базу на етапі досудового розслідування та надає змогу суду ухвалити законне й обґрунтоване рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В.С. Зміст та особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу вогнепальної зброї та боеприпасів *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 195–209.
2. Влад С.Ф. Судово-балістична експертиза та її доказове значення для слідчого та прокурора в умовах нової редакції Кримінального процесуального кодексу України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 307–310.
3. Грищенко О.В. Використання балістичного обліку Експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень : дис. ... докт. філос. та докт. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 395 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/18296/1/dysert_hryshchenko.pdf (дата звернення: 15.04.2021).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2018, 2019, 2020 рр. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id (дата звернення: 13.04.2021).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.04.2021).
6. Малярова В.О. Питання класифікації доказів у кримінальному провадженні *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. № 29. Ч. 2. Т. 3. С. 257–260.
7. Мельник Р.В. Щодо криміналістичного дослідження нестандартної вогнепальної зброї. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 250–256.
8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
9. Скоробагатко М.А., Вересенко Ю.В. Технічні можливості вдосконалення проведення судово-балістичної експертизи. *Теорія і практика судової експертизи* : збірник матеріалів круглого столу. Київ : ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 290–294.
10. Старенький О.С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_17 (дата звернення: 20.04.2021).
11. Торопов С.О. Судово-балістична експертиза на місці події. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 115–120.
12. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) / Д.Ю. Гамов ; ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мінюсту України. Київ, 2012. 34 с.